

Цивільне право і цивільний процес

УДК 347.965.42: 347.121

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18876021>

Медіація як ефективний інструмент захисту цивільних прав

Новицька Наталія Борисівна,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу, Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4753-7625>

Лаговська Наталія Валеріївна,

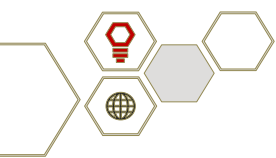
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу, Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-1732-2351>

Прийнято: 16.02.2026 | Опубліковано: 28.02.2026

Анотація. Метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз медіації як ефективного інструменту реалізації захисту цивільних прав та формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про медіацію.

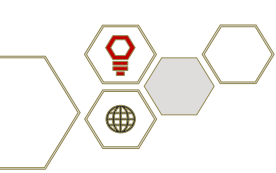
У дослідженні застосовано формально-юридичний метод для аналізу положень Закону України «Про медіацію» та інших нормативних актів, порівняльно-правовий – для зіставлення українського законодавства з міжнародними стандартами та практикою європейських держав, системний аналіз – для виявлення взаємозв'язків між принципами цивільного права та інститутом медіації, а також доктринальний метод – для узагальнення наукових позицій українських і зарубіжних дослідників. Використання цих методів дозволило комплексно дослідити сутність медіації, її нормативне закріплення та перспективи розвитку в Україні.

Науковим результатом роботи є обґрунтування медіації як ефективної неюрисдикційної форми захисту цивільних прав, що відповідає фундаментальним засадам приватного права – юридичній рівності, автономії волі та диспозитивності. Доведено, що інтегроване нормативне закріплення інституту медіації створює законодавче підґрунтя для його подальшої деталізації у різних сферах правового регулювання. Водночас визначено необхідність удосконалення процедурних аспектів медіації – порядку посередництва, механізмів контролю виконання домовленостей та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що сприятиме утвердженню медіації як дієвого інструменту врегулювання спорів у демократичному суспільстві.

У **висновках статті** сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання медіації в Україні, які охоплюють уточнення термінології та класифікації медіаційних домовленостей, закріплення принципу верховенства права у процедурі медіації, визначення освітніх і професійних вимог до медіаторів, законодавче розмежування досудової та присудової медіації, а також запровадження механізмів забезпечення виконання домовленостей. Реалізація цих положень сприятиме формуванню системного та ефективного інституту медіації, здатного забезпечити баланс приватних і суспільних інтересів, підвищити рівень правової захищеності учасників спорів та інтегрувати українську практику у європейський правовий простір.

Ключові слова: форма захисту, альтернативне вирішення спорів, досудова медіація, присудова медіація, медіаційні угоди, правозастосування, принцип верховенства права, компетентність медіатора.

Mediation as an effective tool for the protection of civil rights

Nataliia Novytska,

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil Law
and Procedure, State Tax University, Irpin, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0003-4753-7625>

Nataliia Lagovska,

Candidate of Juridical Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Civil Law and Procedure,

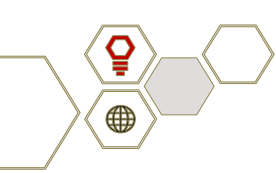
State Tax University, Irpin, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0002-1732-2351>

Abstract. The purpose of the article is to provide a comprehensive theoretical and legal analysis of mediation as an effective instrument for the protection of civil rights and to develop proposals to improve Ukraine's mediation legislation.

Methods. The study employs a set of methods, including the formal-legal method for analyzing the provisions of the Law of Ukraine “On Mediation” and other normative acts; the comparative-legal method for juxtaposing Ukrainian legislation with international standards and the practice of European states; the systemic analysis method for identifying interrelations between the principles of civil law and the institution of mediation; and the doctrinal method for generalizing scholarly positions of Ukrainian and foreign researchers. The application of these methods made it possible to comprehensively examine the essence of mediation, its normative consolidation, and prospects for development in Ukraine.

Scientific results. The study substantiates mediation as an effective non-jurisdictional form of protection of civil rights, which corresponds to the fundamental principles of private law - legal equality, autonomy of will, and dispositiveness. It is demonstrated that the integrated normative consolidation of the

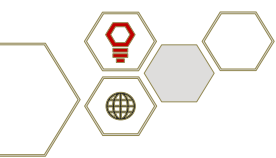

institution of mediation in Ukraine creates a legislative basis for its further elaboration in various spheres of legal regulation. At the same time, the necessity of improving the procedural aspects of mediation is emphasized - namely, the order of facilitation, mechanisms of monitoring and enforcement of agreements, and harmonization of national legislation with international standards - which will contribute to the establishment of mediation as an effective instrument of dispute resolution in a democratic society.

Conclusion. The article formulates proposals for enhancing the legal regulation of mediation in Ukraine, which include clarifying the terminology and classification of mediation agreements, enshrining the principle of the rule of law in mediation procedures, defining educational and professional requirements for mediators, legislatively distinguishing between pre-trial and court-annexed mediation, and introducing mechanisms for ensuring the enforcement of mediation agreements. The implementation of these provisions will foster the formation of a systemic and effective mediation institution capable of ensuring a balance between private and public interests, strengthening the legal protection of dispute participants, and integrating Ukrainian practice into the European legal space.

Keywords: form of protection, alternative dispute resolution, pre-trial mediation, post-trial mediation, mediation agreements, law enforcement, principle of the rule of law, mediator's competence.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток цивільного обороту, ускладнення приватноправових відносин та зростання кількості правових конфліктів зумовлюють необхідність удосконалення механізмів захисту цивільних прав. Традиційні судові процедури, попри їх фундаментальне значення для забезпечення правосуддя, не завжди відповідають потребам оперативності, економічності та збереження партнерських відносин між сторонами спору. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають

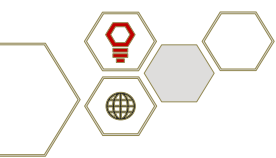

альтернативні способи вирішення спорів, серед яких медіація посідає важливе місце.

Попри законодавче закріплення інституту медіації та поступове розширення сфери його застосування, у вітчизняній правовій науці та практиці залишаються дискусійними питання щодо правової природи медіації, її співвідношення із судовими формами захисту, ефективності як інструменту реалізації та відновлення порушених цивільних прав, а також меж застосування у різних категоріях приватноправових спорів. Наявні проблеми правозастосування, недостатній рівень правової культури учасників цивільних відносин та відсутність усталеної практики використання медіації обумовлюють потребу у поглибленому теоретичному осмисленні зазначеного інституту.

Таким чином, актуальність дослідження медіації як ефективного інструменту захисту цивільних прав зумовлена як потребами розвитку цивільного права, так і необхідністю підвищення ефективності механізмів вирішення правових конфліктів у сучасних умовах.

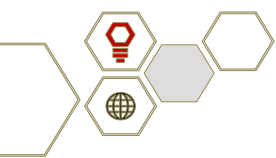
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж тривалого часу проблематика правового регулювання медіації в Україні залишається предметом активної наукової дискусії та послідовного дослідження з боку вітчизняних учених. Значний внесок у формування сучасного розуміння сутності медіації, особливостей її нормативного закріплення та практики застосування здійснили, Н. І. Атаманчук, О. Є. Костюченко, А. О. Монаєнко, у якій обґрунтовано необхідність нормативного визначення поняття щодо угод, які укладають у сфері медіації, таким договорам вчені пропонують надати чітку галузеву належність, адже сам факт договірної природи таких угод не розкриває базових засад правового регулювання порядку укладання і досягнення домовленостей у таких договорах, а також їх виконання [1]. Питанням правового регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів присвячене дослідження Г. О. Огречук, в якому

авторка вважає особливістю медіаційної угоди поєднання юридично значимих положень із урахуванням особистісних взаємин сторін. Тому зміст такої угоди не може бути обмежений законодавчо. У випадках, коли виникає ризик порушення прав чи інтересів однієї зі сторін або третіх осіб, відповідні питання мають вирішуватися на основі норм цивільного законодавства[11]. В той же час О. М. Спектор дотримується протилежної думки, вважаючи переговори самостійним універсальним способом альтернативного вирішення цивільно-правових спорів, що реалізується через переговорний процес під час безпосередньої конструктивної взаємодії сторін і спрямований на досягнення взаємоприйняттого компромісного рішення [16]. Важливою для сучасної цивільно-правової науки є праця Рябченка Ю. Ю. в якій обґрунтовано, що медіація має бути інтегрована у цивільне судочинство як повноцінний механізм захисту прав сторін, із чітким правовим регулюванням та гарантіями виконання домовленостей [10].

Динамічний розвиток інституту медіації, трансформація правових відносин та постійне оновлення підходів до альтернативного вирішення спорів зумовлюють необхідність подальших наукових розвідок.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, окремі аспекти правової природи медіації, меж її застосування, взаємодії із судовими процедурами та механізмів захисту цивільних прав залишаються недостатньо з'ясованими й потребують поглибленого теоретичного осмислення. У цьому контексті особливої уваги потребує уточнення термінології та класифікації медіаційних домовленостей, адже відсутність чіткого розмежування між їх видами ускладнює практичне застосування медіації та створює правову невизначеність. Нерозв'язаним залишається й питання закріплення принципу верховенства права у процедурі медіації, що має забезпечувати недопущення порушення прав та інтересів сторін, третіх осіб чи суспільства загалом. Також недостатньо врегульованим є механізм контролю за виконанням

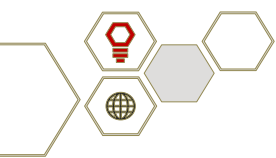
домовленостей, укладених за результатами медіації, що знижує її ефективність як інструменту захисту цивільних прав.

Не менш важливим є визначення компетентностей та освітніх вимог до медіаторів, адже відсутність законодавчо встановлених критеріїв ставить під сумнів якість та професійність проведення процедури. Додаткової розробки потребує й законодавче закріплення двох основних видів медіації — досудової та присудової, із визначенням їх процедурного змісту та особливостей оформлення домовленостей. Таким чином, окремі аспекти правової природи медіації залишаються невирішеними й потребують подальшого вдосконалення нормативного регулювання для забезпечення її ефективного функціонування у системі захисту цивільних прав.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) Метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз медіації як ефективного інструменту реалізації захисту цивільних прав з метою формування пропозиції щодо вдосконалення законодавства України про медіацію.

Відповідно до мети було поставлено такі **завдання**: дослідити правову природу медіації та визначити її місце у системі захисту цивільних прав, уточнити термінологію й класифікацію медіаційних домовленостей; обґрунтувати необхідність принципу верховенства права у процедурі медіації та запропонувати механізми контролю й виконання домовленостей; визначити вимоги до медіаторів та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України про медіацію.

У дослідженні на основі застосування комплексу методів, серед яких формально-юридичний для аналізу положень Закону України «Про медіацію» та інших нормативно-правових актів, порівняльно-правовий для зіставлення українського законодавства з міжнародними стандартами та практикою європейських держав, системного аналізу для виявлення взаємозв'язків між принципами цивільного права та інститутом медіації, а також доктринального методу для узагальнення наукових позицій українських і зарубіжних

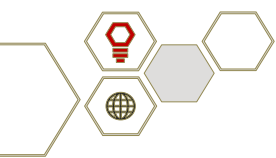

дослідників буде здійснено комплексне дослідження сутності медіації, її нормативного закріплення та перспектив розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній правовій доктрині переважна частина науковців, які досліджують проблематику медіації в Україні, акцентує увагу на фундаментальних засадах, що визначають характер сучасних приватноправових відносин. До таких засад традиційно відносять юридичну рівність учасників правовідносин, відсутність будь-яких привілеїв чи переваг у їх взаємодії, гарантії недоторканності власності, забезпечення ефективного судового захисту, а також неприпустимість неправомірного втручання у сферу приватних інтересів особи та діяльність об'єднань громадян. Водночас важливими орієнтирами розвитку громадянського суспільства визнаються правова автономія учасників, диспозитивність регулювання, можливість самостійного визначення змісту та умов поведінки на засадах свободи волевиявлення і договірного методу врегулювання взаємовідносин.

У цьому контексті слушною видається позиція О. Є. Костюченко, А. О. Монаєнка та Н. І. Атаманчук, викладена у науковій праці «Медіація як форма захисту цивільних прав». Дослідники обґрунтовано зазначають, що наведені характеристики сучасного громадянського суспільства доцільно розглядати крізь призму множинності форм захисту цивільних прав, серед яких важливе місце посідають як юрисдикційні, так і неюрисдикційні механізми. Однією з ключових неюрисдикційних форм захисту суб'єктивних цивільних прав визнається медіація, яка у правовій науці здебільшого трактується як процедура досягнення взаємоприйнятного рішення сторонами спору за участю нейтрального та незалежного посередника [1].

Сутнісні характеристики медіації пов'язані насамперед із її функціональним призначенням. У науковій літературі підкреслюється, що «метою медіації є пошук рішення, прийнятного для обох сторін. Важливим є те, щоб кожна зі сторін сприймала досягнутий результат як оптимальний та

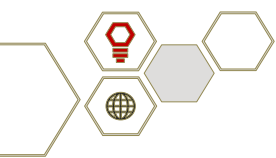

справедливий. Медіація орієнтована не лише на формальну правову позицію, але й на реальні інтереси особи, які нерідко виходять за межі суто юридичного вирішення спору в судовому порядку. У межах медіаційної процедури не здійснюється встановлення винної сторони та не доводиться перевага однієї правової позиції над іншою» [2, с. 209].

Зазначений підхід визначає особливу соціально-правову цінність медіації, оскільки спрямованість на узгодження інтересів учасників конфлікту об'єктивно сприяє зниженню рівня конфронтації між ними. Це має принципове значення з огляду на те, що підґрунтям більшості цивільно-правових спорів виступає відмінність у сприйнятті сторонами обсягу та змісту своїх суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів.

З огляду на викладене медіація як процедура врегулювання спору надає учасникам правовідносин реальну можливість захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів без безпосереднього звернення до судових органів чи інших суб'єктів владних повноважень, уповноважених на вирішення відповідної категорії справ. Такий механізм узгодження позицій сторін відображає сучасні тенденції розвитку правових засобів захисту цивільних прав та відповідає загальним засадам диспозитивності й автономії волі учасників приватноправових відносин.

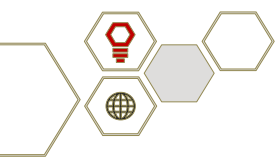
У науковій літературі обґрунтовано звертається увага на те, що інститут медіації в Україні перебуває на етапі становлення. Зокрема, справедливо зазначається, що «в Україні медіація робить лише перші кроки, визначаючи галузі застосування, формуючи власні стандарти та шукаючи ефективні механізми інтеграції у суспільне життя. Нагальною залишається потреба у вивченні міжнародних стандартів у цій сфері, удосконаленні норм національного законодавства, які регулюють процедури примирення у конфліктних ситуаціях, а також у внесенні змін до процесуальних нормативно-правових актів з метою усунення перешкод для розвитку присудової медіації та створення дієвих механізмів її практичної реалізації» [3, с. 253–254].

Прийняття Закону України «Про медіацію» безперечно стало важливим кроком у напрямі нормативного врегулювання відповідних правовідносин і започаткувало системне вирішення низки проблем у цій сфері. Водночас очевидно, що процес практичного застосування медіації неминуче супроводжуватиметься виявленням нових теоретичних і прикладних питань, належне вирішення яких сприятиме утвердженню медіації як ефективної форми захисту цивільних прав.

Подальший розвиток медіації в Україні об'єктивно пов'язаний із необхідністю детального опрацювання процедурних аспектів її здійснення. Йдеться, зокрема, про нормативне визначення порядку посередництва у процесі примирення сторін, а також про формування правових механізмів контролю та моніторингу виконання сторонами домовленостей, досягнутих за результатами медіації. Виявлення недоліків і прогалин у правовому регулюванні медіаційних процедур потребує певного часу та відповідних наукових напрацювань, що узгоджується із загальними закономірностями розвитку правових інститутів.

Як свідчить зарубіжний досвід, ефективне функціонування системи правосуддя в демократичній державі передбачає наявність комплексної сукупності різноманітних процедур урегулювання спорів. У цьому контексті у наукових джерелах підкреслюється, що «світова практика переконливо демонструє: будь-яка демократична країна, яка прагне забезпечити суспільний запит на ефективну та неупереджену систему правосуддя, має створити розгалужений комплекс дієвих процедур вирішення конфліктів. У європейських державах медіація набула значного поширення, про що свідчить наявність численних міжнародно-правових актів Європейського співтовариства та Ради Європи. Медіація визнається світовою спільнотою як ефективний альтернативний спосіб вирішення спорів, що забезпечує можливість досягнення життєздатних рішень, здатних максимально врахувати інтереси сторін» [4, с. 52].

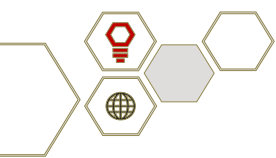

З огляду на зазначене, особливого значення набуває відповідність медіації загальним засадам цивільного права. Майнові та особисті немайнові права учасників цивільних відносин реалізуються на принципах юридичної рівності, автономії волі та майнової самостійності. Такий характер приватноправових зв'язків обумовлює необхідність нормативного закріплення базових правових умов здійснення медіаційних процедур, які мають забезпечувати свободу волевиявлення сторін та унеможливлювати порушення прав людини і основоположних свобод у процесі досягнення компромісних рішень.

Важливе значення для розуміння особливостей правового регулювання медіації має наукова позиція Ю. Д. Притики. Дослідник, аналізуючи моделі нормативного закріплення медіації у правових системах зарубіжних держав, виокремлює декілька типів правового забезпечення цього інституту: інтегроване, диференційоване, неформалізоване та забороняльне. При цьому інтегроване правове забезпечення медіації характерне для правових систем, у яких відповідні правовідносини врегульовані спеціальними нормативно-правовими актами вищої юридичної сили, зокрема законами [5, с. 46].

Ухвалення Закону України «Про медіацію» засвідчило запровадження в національній правовій системі інтегрованої моделі правового забезпечення медіації. Такий підхід узгоджується із загальними принципами нормативного регулювання суспільно значущих відносин в Україні та формує законодавче підґрунтя для подальшого розвитку спеціалізованих правових режимів медіації у різних сферах правового регулювання. Інтегроване правове закріплення відповідного інституту дозволяє забезпечити системність нормативної бази та передбачає можливість її подальшої деталізації з урахуванням галузевої специфіки.

Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Про медіацію», сфера дії цього нормативно-правового акта поширюється на суспільні відносини,

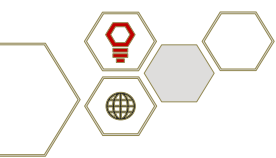

пов'язані із застосуванням медіації як з метою запобігання виникненню конфліктів у майбутньому, так і для врегулювання вже існуючих спорів. Законодавець прямо передбачає можливість використання медіації у цивільних, сімейних, трудових, господарських та адміністративних правовідносинах, а також у справах про адміністративні правопорушення і кримінальних провадженнях у частині примирення потерпілого з підозрюваним чи обвинуваченим. Окремо наголошується, що законодавством можуть встановлюватися особливості проведення медіації в окремих категоріях спорів [6]. Така нормативна конструкція свідчить про універсальний характер медіації та можливість її застосування, зокрема, у сфері цивільних правовідносин.

Закріплення на законодавчому рівні можливості визначення особливостей проведення медіації у різних категоріях спорів об'єктивно відкриває перспективи подальшого вдосконалення правового регулювання. Зокрема, йдеться про потенціал нормативної деталізації процедурних аспектів медіації з урахуванням специфіки захисту цивільних прав, що відповідає логіці розвитку сучасних правових інститутів.

Водночас медіація як правове явище в Україні перебуває на етапі становлення, що зумовлює необхідність чіткого визначення її основних видів та форм реалізації. У наукових дослідженнях обґрунтовано виокремлюються досудова та присудова медіація. Як зазначає Д. Позов, у правовій практиці найбільш поширеними є приватна (досудова) та присудова моделі медіації. Характерною ознакою приватної медіації є ініціативний характер її застосування, оскільки така процедура розпочинається за волевиявленням самих сторін і здійснюється на підставі укладеної ними угоди. Натомість присудова медіація функціонально пов'язана із судовим розглядом справи та інституційною роллю суду [7].

Значний інтерес для розвитку національної моделі медіації становить зарубіжний досвід. У наукових джерелах звертається увага на те, що медіація

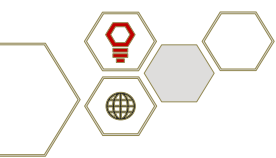

є невід’ємною складовою правової системи Великобританії, що знаходить відображення у процесуальному законодавстві та усталеній судовій практиці. При цьому особлива роль у стимулюванні та поширенні медіаційних процедур належить саме судовим органам. Досвід Великобританії переконливо демонструє, що медіація може ефективно функціонувати у взаємозв’язку із судовими формами захисту прав, зберігаючи при цьому свою автономну природу як альтернативного способу врегулювання спорів [8].

З урахуванням зазначеного можна констатувати, що присудова медіація, хоча й корелює із судовим провадженням, реалізується поза межами безпосереднього здійснення правосуддя. Незважаючи на єдність загальної мети медіації – досягнення взаємоприйнятного врегулювання спору, – досудова та присудова медіація характеризуються відмінностями у процедурних механізмах. Такі відмінності мають бути належним чином нормативно визначені.

Показовим у цьому аспекті є положення ч. 7 ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з яким сторони мають право на примирення, у тому числі із застосуванням медіації, на будь-якій стадії судового процесу, а результат досягнутих домовленостей може бути оформлений мировою угодою [9]. У випадку досудової медіації сторони укладають угоду за результатами медіації, зміст і правові наслідки якої визначаються положеннями ст. 21 Закону України «Про медіацію». Отже, результати досудової медіації оформлюються у формі угоди за результатами медіації, тоді як результати присудової медіації можуть бути зафіксовані як у зазначеній формі, так і у вигляді мирової угоди за вибором сторін.

У вітчизняній правовій науці питання правової природи медіаційних угод залишається дискусійним. У науковій літературі обґрунтовується підхід, відповідно до якого «медіаційну угоду (з точки зору можливості затвердження її судом) доцільно розглядати як різновид мирової угоди, якій властиві окремі особливості укладення, що, однак, не мають визначального значення для

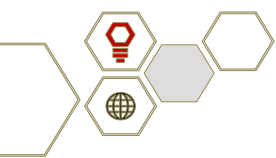

процесуальної форми її затвердження судом» [10, с. 658]. Така позиція відображає прагнення інтегрувати медіаційні домовленості у традиційні процесуальні механізми врегулювання спорів.

Водночас у доктринальних джерелах висловлюється і більш диференційований підхід до розуміння категорії «медіаційний договір». Зокрема, зазначається, що відповідне поняття має узагальнюючий характер та охоплює два самостійні види договорів, правова природа яких визначається моментом їх укладення. Так, медіаційний договір, укладений щодо спору, стосовно якого судове провадження ще не розпочато, розглядається як цивільно-правовий договір. Натомість медіаційний договір, укладений після відкриття судового провадження, трактується як окремий різновид мирової угоди [11, с. 9].

Отже, у науковій доктрині медіаційні угоди загалом розуміються як домовленості сторін, спрямовані на врегулювання конфлікту, які залежно від стадії виникнення та реалізації можуть набувати форми цивільно-правового договору або мирової угоди. Такий підхід акцентує увагу насамперед на змістовній сутності досягнутих сторонами домовленостей.

Водночас Закон України «Про медіацію» закріплює власну систему термінологічних конструкцій. Відповідно до ст. 1 зазначеного нормативно-правового акта, медіаційна угода визначається як письмова домовленість учасників правовідносин щодо способу врегулювання всіх або певних конфліктів (спорів), які виникли або можуть виникнути між ними, шляхом застосування медіації. Така угода може бути оформлена у вигляді медіаційного застереження у договорі або існувати як самостійний документ. Окремо визначається договір про проведення медіації як угода про надання послуг із проведення медіації, що укладається між сторонами конфлікту та медіатором у погодженій формі. Крім того, законодавець використовує категорію «угода за результатами медіації», під якою розуміється документ, що фіксує досягнуті сторонами домовленості [6].

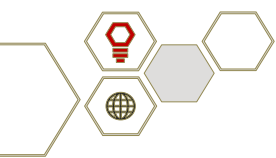

Аналіз наведених нормативних дефініцій дозволяє констатувати наявність певної термінологічної неузгодженості. Використання законодавцем споріднених за змістом понять – «медіаційна угода», «договір про проведення медіації», «угода за результатами медіації» – за відсутності чіткого розмежування їх правової природи потенційно ускладнює сприйняття відповідних правових конструкцій. Зокрема, у частині регулювання відносин між сторонами спору та медіатором нормативне визначення видається достатньо зрозумілим, однак доцільним виглядає уточнення формулювання шляхом заміни терміна «угода» на «домовленість», що більш адекватно відображало б договірну природу відповідних правовідносин.

Поряд із цим, прагнення законодавця імперативно закріпити письмову форму для медіаційної угоди та угоди за результатами медіації зумовило певне зміщення акцентів у нормативному визначенні цих понять. У результаті формально-юридичні характеристики документа виявилися домінуючими порівняно із сутнісною ознакою медіації – досягненням сторонами взаємоприйнятних домовленостей. Такий підхід, на нашу думку, потребує подальшого наукового осмислення та вдосконалення з метою забезпечення більшої концептуальної узгодженості законодавчої термінології.

У сучасній правовій доктрині медіаційні правовідносини переважно розглядаються крізь призму договірної природи. У наукових джерелах обґрунтовується підхід, відповідно до якого визначальною юридичною підставою виникнення медіаційних відносин в Україні є саме договірне волевиявлення сторін. При цьому акцентується увага на поетапності формування таких правовідносин, що охоплює, зокрема, досягнення згоди між учасниками потенційного або наявного спору щодо застосування медіаційної процедури, а також укладення окремого договору про проведення медіації із залученням медіатора [12, с. 147].

З огляду на це, у сфері медіації можна виокремити декілька різновидів домовленостей. Насамперед, ідеться про попередні домовленості сторін щодо

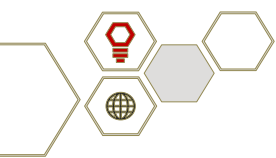

можливості використання медіації у випадку виникнення спору під час виконання договірних зобов'язань. Такі положення можуть бути інкорпоровані безпосередньо до основного договору у формі медіаційного застереження або ж оформлюватися як самостійний правочин. Функціональне призначення подібних конструкцій полягає у забезпеченні правової визначеності та прогнозованості поведінки сторін у разі виникнення конфлікту.

Окреме місце займає договір про проведення медіації, який опосередковує взаємодію сторін спору та медіатора. Правова природа такого договору потребує більш детального осмислення, оскільки медіація у національному правопорядку водночас характеризується і як процедура альтернативного врегулювання спорів, і як вид послуги. Така подвійність правової характеристики обумовлює дискусійність питання щодо можливості прямого застосування до відповідних відносин класичних положень цивільного законодавства про договірні зобов'язання.

Не менш важливою є домовленість, що фіксує результати медіації. У науковій літературі та нормативних джерелах вона трактується по-різному, що свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення її правової природи. Саме по собі визнання договірного характеру такої домовленості не розкриває особливостей механізму її реалізації, оскільки договірна форма є універсальною юридичною конструкцією, яка охоплює значну кількість різних за змістом та функціональним призначенням правових інструментів.

У цьому контексті видається обґрунтованим підхід, відповідно до якого медіаційні домовленості доцільно аналізувати не лише через формальну категорію «угоди», а передусім через призму договірного регулювання. Такий підхід дозволяє застосувати напрацьований у теорії права інструментарій щодо забезпечення виконання зобов'язань, визначення відповідальності сторін та захисту їхніх прав. Водночас питання галузевої належності окремих

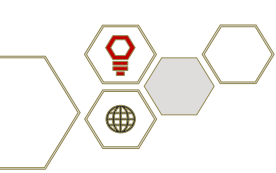

видів медіаційних договорів та специфіки їх правового режиму залишаються відкритими й потребують подальшого наукового дослідження.

У процесі вдосконалення термінологічних понять, закріплених у Законі України «Про медіацію», зокрема щодо угод у сфері медіації, доцільно спиратися на науково обґрунтовані підходи до їх класифікації та регулювання. Зокрема, підтримуємо позицію Г.О. Огречук про наявність двох груп договорів, пов'язаних із врегулюванням спорів через медіацію. Так, перша група охоплює договори, які спрямовані на встановлення медіаційних відносин та супроводжують окремі етапи процесу медіації, зокрема договір між сторонами про згоду на проведення медіації та договір про проведення медіації між сторонами та медіатором. Друга група включає договори, що укладаються безпосередньо в результаті проведення медіації – так звані медіаційні угоди [11].

Таким чином, є підстави чітко розмежовувати договори, пов'язані з організацією медіаційного процесу, та договори, що фіксують результати врегулювання спору (конфлікту) між сторонами. Особливу увагу слід приділяти питанням забезпечення виконання угод, укладених за результатами медіації, зокрема у сфері правових спорів. У цьому контексті корисно враховувати положення Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008 р., яка стосується окремих аспектів медіації у цивільних та комерційних справах. Так, стаття 6 цієї Директиви визначає, що держави-члени повинні забезпечити можливість для сторін або для однієї з них за згодою інших вимагати примусового виконання письмової угоди, укладеної в результаті медіації, за умови, що її положення не суперечать законодавству [14].

У контексті примусового виконання медіаційних угод постає ще одна проблема, на яку вітчизняне законодавство приділяє недостатньо уваги. Здатність медіації долати конфронтацію сторін спору забезпечується її базовими принципами, що, за твердженням Ю.Д. Притики, виступають

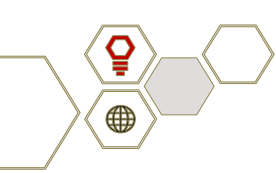

вихідними правовими ідеями, положеннями та засадами, які формують процедурне та організаційне підґрунття здійснення медіації і спрямовані на ефективне, взаємоприйнятне та законне врегулювання конфліктів між учасниками спору [15]. Отже, серед ключових ідей медіації, у тому числі щодо правових спорів, слід виділити ідею законного розв'язання спору, що означає необхідність дотримання принципу верховенства права у домовленостях сторін.

Принцип законності в альтернативному вирішенні спорів полягає у вимозі чіткого дотримання законодавчих норм усіма учасниками процесу, включно з третіми особами, що беруть участь у врегулюванні спору альтернативними методами [16]. У статті 21 Закону України «Про медіацію» зазначено, що «угода за результатами медіації не має містити положень, що порушують права та інтереси інших осіб, інтереси держави або суспільні інтереси» [6]. Втім, цього положення недостатньо для повного забезпечення реалізації принципу верховенства права у процесі захисту прав, свобод та законних інтересів учасників правових спорів через медіацію.

Розглядаючи необхідність доповнення принципів медіації у вирішенні спорів (конфліктів) через примирення сторін та досягнення домовленостей щодо врегулювання правових ситуацій принципом верховенства права, важливо звернути увагу на критерії кваліфікації медіатора як посередника у таких процесах. Відповідно до Закону України «Про медіацію», медіатор визначається як «спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію», а розділ II цього Закону встановлює його «статус» [6]. У тексті закону акцент робиться на неупередженості, нейтральності та незалежності, водночас питання компетентності медіатора залишається недостатньо врегульованим.

Законодавство не встановлює вимог до рівня освіти медіатора, обмежуючись лише положенням про базову підготовку, яка повинна охоплювати не менше 90 годин навчання, включно з 45 годинами практичних

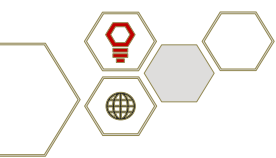

занять [6]. Такий підхід видається недостатнім і потребує перегляду. Вважаємо, що особа, яка бере на себе обов'язок провести медіаційну процедуру, зокрема спрямовану на примирення сторін, повинна мати відповідну компетентність для ефективного врегулювання спорів. У випадку захисту цивільних прав така компетентність передбачає наявність вищої освіти як мінімум.

На підтвердження значення компетентності медіатора можна звернутися до положень ст. 3 Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008 р., що регулює окремі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. У цій Директиві визначено, що «медіатор» – це будь-яка третя особа, яка здійснює посередництво ефективно, неупереджено та компетентно, незалежно від найменування або професії цієї особи у відповідній державі-члені та способу її призначення або залучення до процесу [14].

Таким чином, ключовою вимогою до медіатора є його здатність компетентно вирішувати спори, а посилення на професію медіатора свідчить про необхідність певного освітнього рівня (бакалавр, магістр). Крім того, згадка про професію підтверджує, що медіатор повинен володіти фаховими компетентностями у відповідній галузі діяльності, щоб належним чином оцінити та розглянути предмет спору. Це також дозволяє стверджувати, що медіація у правових справах повинна здійснюватися особами з вищою освітою, що дозволяє можливість залучення до процесу примирення фахівців інших галузей (психологів, економістів, екологів, лікарів тощо) у якості медіаторів.

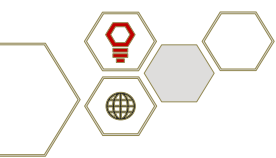
Висновки. Проведений нами теоретико-правовий аналіз медіації як ефективного інструменту реалізації захисту цивільних прав допоміг нам виявити ряд проблем нормативно-правового характеру, для усунення яких ми пропонуємо внести відповідні зміни до Закону України «Про медіацію», зокрема:

1. Уточнити термінологію та класифікацію медіаційних угод: ввести чітке розмежування між трьома основними видами угод у сфері медіації: Медіаційне застереження – домовленість сторін щодо можливості застосування медіації у разі виникнення спору під час виконання договору; Договір про проведення медіації – угода між сторонами та медіатором про надання послуги з проведення процедури медіації; Угода за результатами медіації (медіаційна домовленість) – документ, що фіксує досягнуті сторонами домовленості, який залежно від стадії спору може розглядатися як цивільно-правовий договір або різновид мирової угоди. Використати термін «домовленість» замість «угода» у частині визначення медіаційних домовленостей для точнішого відображення їх функціонального призначення та чітко визначити галузеву належність медіаційних домовленостей та їх правовий режим у цивільних, сімейних, трудових, господарських та адміністративних спорах.

2. Закріпити принцип верховенства права: додати норму, що медіаційна процедура у правових спорах повинна забезпечувати дотримання принципу верховенства права; передбачити, що угода за результатами медіації не може містити положень, що суперечать законодавству, порушують права та інтереси сторін, третіх осіб або суспільні інтереси; встановити механізми контролю та гарантування дотримання сторонами домовленостей, укладених у результаті медіації, зокрема можливість звернення до суду для примусового виконання положень угоди за результатами медіації (з урахуванням ст. 6 Директиви 2008/52/ЄС).

3. Визначити компетентності та освітні вимоги до медіатора: ввести обов'язкову вимогу щодо освіти медіатора для проведення медіації у цивільних та правових спорах – мінімум вища освіта (бакалавр або магістр); додати норму про базову підготовку медіаторів як спеціалізацію в межах їхньої професійної компетентності, із зазначенням мінімальної тривалості навчання та обов'язкової практичної складової.

4. Закріпити на законодавчому рівні два основні види медіації: Досудова (приватна) медіація – ініціюється за волевиявленням сторін до початку судового провадження; Присудова медіація – здійснюється у зв'язку із судовим розглядом справи, з участю суду у визначених законодавством випадках. Визначити особливості процедурного змісту кожного виду медіації, зокрема порядок укладення медіаційних домовленостей та їх оформлення.

5. Передбачити механізми забезпечення виконання медіаційних домовленостей: запровадити правові механізми контролю за виконанням угод за результатами медіації, що дозволяють сторонам або третім особам звертатися до суду для примусового виконання домовленостей; визначити, що невиконання медіаційної домовленості без поважних підстав може тягнути цивільну відповідальність, аналогічну до відповідальності за порушення договору.

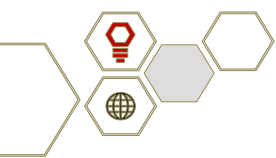
Список використаних джерел

1. Костюченко О. Є., Монаєнко А. О., Атаманчук Н. І. Медіація як форма захисту цивільних прав. *Нове українське право*. Вип. 1. 2022. С. 49-56 DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.7> (дата звернення: 20.01.2026)

2. Бондарчук Н. В., Радченко О. Ю. Проведення медіації онлайн: міжнародний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Випуск 75: частина 3, 2023. С. 156-161. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.25> (дата звернення: 20.01.2026)

3. Розман Ю. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення приватно-правових спорів. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 245–256. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/49_2013/32.pdf (дата звернення: 25.01.2026)

4. Подковенко Т. Медіація: міжнародно-правові стандарти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4 (12). С. 47–54. URL:

<https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/202/201> (дата звернення : 20.01.2026)

5. Притика Ю. Д. Правовий режим медіації у законодавчих системах зарубіжних країн. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2015. №1-2 (60-61). С. 45–49.

6. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>. (дата звернення: 10.02.2026)

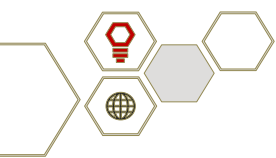
7. Позов Д. А. Деякі особливості застосування медіації в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. №4. С. 101-104. DOI <https://doi.org/10.37634/efp.2025.4.21> (дата звернення: 10.01.2026)

8. С'єдіна І. І. Медіація в цивільно-правових спорах: досвід Великобританії. *Наше право*. 2017. № 4. С. 172–178. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2017-4/NP-2017-4.pdf> (дата звернення: 20.01.2026)

9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20.01.2026)

10. Рябченко Ю. Ю. Розвиток гарантій реалізації прав сторін щодо застосування медіації у цивільному судочинстві. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матер. міжн. наук.-практ. конф. : у 2 т., м. Одеса, 19 травня 2017 року / Мін-во освіти і науки України ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія» [та ін.] ; ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2. С. 657–659.

11. Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ. НАВС, 2016. 213 с. URL: <https://dspace.naiu.kiev.ua/handle/123456789/1137> (дата звернення: 20.01.2026)

12. Огречук Г. О. Договори про проведення медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 144–148. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.30-1.pdf> (дата звернення: 20.01.2026)

13. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : наказ Міністерства соціальної політики України № 892 від 17.08.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>

14. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. Official Journal of the European Union. 24.5.2008. L 136/3-L 136/8. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення: 21.01.2026)

15. Притика Ю. Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 86–92. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9616817%2F2010%2F10 (дата звернення: 21.01.2026)

16. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 18 с.